

Article

International Journal of Kurdish Studies

7 (1), pp. 41-64

<http://ijoks.com>

Devlet İçi ve Devletlerarası Çatışmalarda Arabuluculuk

Muttalip ÇAĞLAYAN¹

Received: Sep 8, 2020

Reviewed: Oct 13, 2020

Accepted: Dec 04, 2020

Öz

Bu çalışmanın amacı, değişik düzeylerde cereyan eden devlet içi ve uluslararası çatışmalara üçüncü taraflarca müdahale edilmesi ve ihtilaf giderme-azaltma süreçlerinin yürütülmesi açısından önemli bir yere sahip olduğu varsayılan arabuluculuk mekanizmasını kavramsal ve teorik düzeyde tahlil etmektir. Makale, arabuluculuğun temel bazı varsayımlarına değindikten sonra kimlerin ya da hangi kurumların arabuluculuk faaliyeti yürütme kapasitesine sahip oldukları tartışmasını yapmaktadır. Müteakiben, arabuluculuğa neden ihtiyaç duyulduğu konusu çatışmaların içeriği ve özgün koşulları göz önünde bulundurularak “çıkılmaz yol” kavramı aracılığıyla incelenmektedir. Arabuluculuk faaliyetinin çatışan tarafların hangi temel ihtiyaçlarını giderdiği, çatışmaların hangi aşamasında gerekli olduğu ve taraflarca neden kabul edildiği gibi hususlar ise “koşulların olgunlaşması” ve “müzakere öncesi dönem” ekseninde etrafında ele alınmaktadır. Öte yandan, tarafsız, güce dayalı, dahili/harici ve kolaylaştırıcı gibi arabuluculuk modelleri bazı vakalar eşliğinde tahlil edilmektedir. Çalışmanın son kısmında ise arabuluculuğun hangi durumlarda başarılı olabileceği konusu bazı öneriler ışığında normatif bir bakış açısı ile ele alınmaktadır. Çalışmada, bilhassa uzun süreli çatışmalar sonucunda taraflar arasında oluşan güvensizliğin yarattığı çıkmazın aşılması ve diyalog-müzakere ortamı yaratılması bakımından arabuluculuğun fonksiyonel olduğu sonucuna varılmaktadır. Doğru zaman ve doğru yöntem tatbik edildiği takdirde, arabuluculuk mekanizması yalnızca arızı çözümlerin üretilmesine yönelik değil, tarafların çatışmanın belirleyici nedenlerini bizzat kendi perspektifleriyle bertaraf ederek uzun vadede ulaşacakları adil ve sürdürülebilir bir barışa katkı sunma işlevi görebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arabuluculuk, Uyuşmazlık Çözümü, Koşulların Olgunlaşması, Çıkılmaz Durum, Kalıcı Barış

Recommended citation:

Çağlayan, M. (2021). Devlet İçi ve Devletlerarası Çatışmalarda Arabuluculuk. *International Journal of Kurdish Studies* 7 (1), 41-64, <https://doi.org/10.21600/ijoks.791930>

¹ Res. Asst., Mardin Artuklu University, Turkey, e-mail: talipcag@msn.com,

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1252-2335>

Mediation in Intra-State and Inter-State Conflicts

Abstract

This study aims to examine mediation as a conflict resolution tool at a conceptual and theoretical level. After making some basic assumptions about mediation, it discusses who or which organizations can mediate between the parties to a conflict. Subsequently, it seeks an answer to the question of why mediation is a particularly suitable method in conflict transformation and peace building. To do so, it uses Zartman's concept of "mutually hurting stalemate" taking into consideration the nature and content of the conflict. The questions of what basic needs are met through mediation mechanism, at what stage of conflicts it might be effective and under what conditions it is accepted by the parties will be reviewed around the notions "ripe moment" and "pre-negotiation phase". In the study, some mediation models such as neutral/impartial, mediators with muscle, internal-external and facilitation will also be analysed in the context of the conflict to which they are related. In the last part, the extent to which mediation can be considered successful will be studied from a normative perspective. The study basically argues that mediation is effective in order to overcome the impasse created by the deep distrust between the parties and create a constructive dialogue. When applied with right method in "ripe moment", mediation not only produces provisional solutions, but also contribute to a sustainable peace that the parties to the conflict will be able to achieve by eliminating root causes of the conflict with their own efforts.

Keywords: Mediation, Conflict Resolution, Ripe Moment, Mutually Hurting Stalemate, Stable Peace

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca kadim bir geleneğe sahip olduğu düşünülen arabuluculuk mekanizması, bugün yeryüzünün farklı noktalarında yaşanan çatışmaların yatıştırılmasında, hatta sonlandırılmasında artan biçimde kullanılmaya devam etmektedir. Arabuluculuk, sahada uygulanışındaki artışa paralel olarak hem Barış ve Çatışma Çözümü çalışmaları literatüründe hem de uluslararası ilişkiler, devletlerarası hukuk, uluslararası ceza hukuku gibi farklı interdisipliner alanlarda geniş bir yer edinmeye başlamıştır. Bu makale, Barış ve Çatışma Çözümü Çalışmaları literatüründeki son dönemdeki çalışmaları göz önünde bulundurarak arabuluculuğun bazı temel sorular ışığında kuramsal ve teorik incelemesini yapmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede bazı sorulara cevap aranacaktır: Arabuluculuğun kavramsal olarak ne ifade ettiği, neden ve nasıl başlatıldığı, hangi hususların arabuluculuk sürecini etkilediği, ne tür arabuluculukların hangi çatışmalara uygun olduğu, çatışmanın üçüncü bir tarafın müdahalesine ne zaman uygun hale geldiği, müdahalenin şeklinin nasıl olması gerektiği, hangi arabuluculuk stratejilerinin daha etkili olduğu, arabulucu olma görevi gören aktörlerin nasıl davranmaları gerektiği, taraflarla ne tür ilişki içine girdikleri, çatışma bağlamında tarafların davranışlarını nasıl etkiledikleri, başarılı arabuluculuklar için belirli ön koşullara ihtiyaç duyulup duyulmadığı gibi sorular bunlardan bazılarıdır. Bu soruların birbirlerinden bağımsız ve ayrı değil de, birbirleriyle yakın ilişki içinde olduklarını iddia etmek elbette ki güç olmayacaktır.

Bu kapsamda, çalışmanın birinci bölümünde öncelikle arabuluculuğun içeriğine, formuna, kim tarafından ve nasıl gerçekleştirildiğine bağlı olarak tanımı yapılacak, ardından genel karakteristiği itibarıyla arabulucunun taşıması gereken belli başlı bazı özellikler üzerine genel bir çerçeve çizilecektir. Çatışma ve kriz durumlarında kimlerin arabuluculuk yapabileceği hususu ise bireyler, devletler ve kurumlar bazında ikinci bölümün odak noktasını oluşturacaktır. Üçüncü ve dördüncü kısımlarda, arabuluculuk faaliyetinin hangi temel ihtiyaçları giderdiği, çatışmaların hangi aşamasında gerekli olduğu ve taraflarca neden kabul edildiği soruları, “koşulların olgunlaşması” ve “müzakere öncesi dönem” ekseninde etrafında gözden geçirilecektir. Müteakiben, arabuluculuğun barış süreçlerinin değişik aşamalarıyla ilgili olarak tarafsız, zora dayalı, dahili-harici ve kolaylaştırıcı gibi farklı versiyonları ilgili oldukları çatışma bağlamında detaylı bir şekilde incelenecektir. Son kısımda arabuluculuğun hangi durumlarda başarılı sayılabileceği konusu ise normatif bir bakış açısıyla ele alınacaktır.

1. Arabuluculuğun Tanımı Ve Temel Nitelikleri

Dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen devlet içi (*intra-state*) ya da devletler arası (*inter-state*) çatışmaların çözümünde uzun süredir kullanılan arabuluculuk mekanizması, bizzat modern ulus-devlet olgusundan daha eski ve köklü bir geçmişe sahiptir. Antik Yunan tarihçisi Thucydides’in, M.Ö. 5. yüzyılda Sparta ile Atina arasında yaşanan ve 30 yıl süren Peloponez Savaşı’nı anlattığı “Peloponez Savaşı Tarihi” adlı eseri, arabuluculuğun uluslararası ilişkiler tarihinde uzun bir yeri olduğunu göstermesi bakımından önemli bir örnektir (Crocker, Hampson, Aall, 1999, s.5). Dolayısıyla, günümüzde modern çatışmalar etrafında konumlandırılan ve kavramsallaştırılan “arabuluculuğun” yeni bir olgu olmadığını belirtmeye gerek yoktur. Soğuk Savaş sonrası dönemde artan bir ilgi ile yaygınlaşsa da arabuluculuk insanlık tarihi boyunca farklı konseptlerde ve biçimlerde yoğun olarak kullanılmış ve çatışmalar var olduğu sürece de hayatımızda yer edinmeye devam edecektir. Çatışmaların gidişatını ve sonucunu etkileme kapasitesine sahip olması nedeniyle, arabuluculuk son yıllarda Barış ve Çatışma Çözümü çalışmaları literatürü başta olmak üzere farklı disiplinlerden özel bir ilgi görmeye başlamıştır. Etnisite, din, mezhep, sınıf ve kültür temelli ihtilafli konuların artışına paralel olarak, arabuluculuk ile ilgili yapılan çalışmaların sayısında kayda değer bir artış yaşandığı gözlemlenmektedir. Şimdi arabuluculuk kavramının içeriğine kısaca göz atalım.

Arabuluculuğun içeriğine, formuna, kim tarafından ve nasıl gerçekleştirildiğine bağlı olarak değişik tanımlamaları yapılmaktadır. Arabuluculuk, en genel anlamıyla, tatbik edildiği

çatışmanın koşullarına ve niteliğine bakılmaksızın, *üçüncü* veyahut *yabancı bir aktörün* çatışan taraflar arasında bir uzlaşma yoluna gidilebilmesi amacıyla çatışmayı yönetme sürecine dahil olmasıdır. Uzun süreli çatışmalar sonucunda yıpranan taraflar, kendi aralarında bir tür barış süreci başlatmak, yürütmek ve bunu başarılı bir şekilde sonuçlandırmak için başkalarının yardımına ihtiyaç duyabilirler (Mitchell, 2003, s.77), onlara bu yardımı sunabilecek aktör arabulucudur. Burton ve Dukes, arabulucuyu çatışmayı tanımlayan, çatışmanın nedenlerini araştıran ve daha sonra “karşılıklı kabul edilebilir çözüm” (*mutually acceptable solution*) sağlanabilmesi için çatışan taraflara bir öneriler seti tasarlayan *üçüncü bir taraf* olarak tarif eder (Burton ve Dukes, 1990, s.25). Bercovitch ve Garner ise, arabuluculuğu hasım tarafların çatışmayı yönetme çabalarına katkı sunmak üzere, davet yoluyla girişilen bir *üçüncü taraf* faaliyeti olarak değerlendirmektedir (Bercovitch ve Garner, 2008, s.20).

Arabuluculuk, diyalog ve müzakere aracılığıyla sorunlarını çözmeye niyetlenen tarafların kendi rızaları sonucunda başkasından aldıkları bir tür destek modülüdür. Bununla birlikte, genel olarak gönüllülük esasına dayanan bir süreçtir. Dolayısıyla, dışarıdan baskı ya da zor kullanarak bu tür bir girişimde bulunmak, çatışmaların kalıcı çözümünde barışçıl yöntemler kullanma zorunluluğuna doğal olarak aykırılık teşkil edecektir. Bercovitch ve Garner’in doğru bir ifade ile “Çatışma Çözümünden” ziyade “Çatışma Yönetimi” terimini kullanmalarının altında yatan gerekçe, çatışmanın nihai çözüme kavuşturulmasının arabulucunun temel sorumluluğu olmadığına işaret etmektedir. Örneğin, yoğun şiddetin etkisi altına girmiş bir çatışmada arabulucudan ilk beklenen şey kalıcı barışın (*stable peace*)² sağlanmasına vereceği katkıdan ziyade silahlı çatışmaların durdurulmasına yönelik faaliyetler yürütmesidir. Böyle bir durumda, arabulucunun taraflar arasında olası bir ateşkes ilanına odaklanması ve şiddetin durması için çaba göstermesi aciliyet arz etmektedir. Çatışmayı ortaya çıkaran nedenlerin bertaraf edilmesine yönelik girişimleri ise daha sonraki aşamalarda gündeme gelmektedir. Bu bakımdan, bazı arabuluculuk girişimlerinin geçici bir süreyi kapsayan bir çatışma yönetimi süreci olduğu da ileri sürülmektedir. Arabuluculuğun tanımı üzerine genel bir çerçeve çizilmek istenirse;

- a) Arabuluculuk çatışma yönetiminin bir uzantısı ve parçasıdır.

² İlk kez Kenneth Boulding’in kullandığı “Kalıcı Barış” (Stable Peace) kavramı “savaşın insanların aklına gelmeyecek ve yok sayılabilecek kadar düşük bir olasılık haline geldiği” duruma tekabül etmektedir (Boulding, 1978, s.13)

- b) İki ya da daha fazla taraf (birey, grup ya da bir kurum) arasındaki çatışmaya dışarıdan bir müdahale içerir.
- c) Çoğunlukla, zora dayanmayan, şiddet içermeyen ve nihayetinde bağlayıcı olmayan bir müdahale biçimidir.
- d) Arabulucu, bilinçli ya da bilinçsiz, temsil ettiği zihin dünyasının fikrini, bilgisini, kaynaklarını temsil edebilir.
- e) Gönüllü bir çatışma yönetimi biçimi olduğundan taraflar arabulucunun önerilerini kabul ya da reddetme özgürlüğüne sahiptirler.
- f) Arabuluculuk yalnızca geçici (ad hoc) bir prosedürdür” (Bercovitch, Kremenyuk, Zartman, 2009, ss.343-344).

Bu tanım ışığında, arabulucu ile çatışmanın tarafları arasında içinde bulunan şartlara, tarafların ve arabulucunun ayrı ayrı niyetlerine, konu başlıklarına, sorunun tarihsel arka planına bağlı olarak zamanla dinamik bir ilişki de ortaya çıkmaktadır. Bu durum, aynı zamanda, aktörlerin gönüllü bir şekilde (özne ve süjenin) iç içe geçtiği bir süreçtir. Arabulucu, nihayetinde, süreci şekillendirme gibi önemli bir işlevi de yerine getirmektedir. Arabulucu, Bercovitch’in deyimiyle, hukuki otoriteyi devreye koyma (hakemlik yapma) ya da fiziki güce başvurma işlevi görmekten ziyade çatışan tarafların algısını, zihin kodlarını ve davranış biçimlerini değiştirme ve etkilemeyi amaçlamaktadır (Bercovitch ve Rubin, 1992, s. 8). Arabulucunun yeni değişkenler ve dinamiklerle katkıda bulunarak üstlendiği bu rol, müzakere sürecinin kaçınılmaz bir sonucudur. Müzakere olmadan arabuluculuk olmaz (Moore, 2003, s.16). Bu yüzden ki, taraflar kendi başlarına çözüm bulamadıkları bir sorunda arabuluculuktan bir müzakere biçimi olarak da faydalanabilmektedirler (Grieg ve Diehl, 2012, s. 3).

Peki, bir arabulucu ne tür özellikler taşımalıdır? Bu soruya değişik yanıtlar verilebilir, ancak genel karakteristiği itibarıyla arabulucunun taşıması gereken belli başlı bazı vasıflar vardır. Wehr’e göre arabulucunun çatışmanın mevcut durumu hakkında derin bir bilgiye, hasımların pozisyonunu anlama yeteneğine, aktif dinleme, iletişim ve prosedürel becerilere (toplantı organizasyonu, önerileri inceleme vs.) sahip olması gerekir (Bercovitch ve Schneider, 2000, s.148). Arabulucu müzakere için elverişli ortamı yaratmalı, tarafların birbirlerini dinlemelerini ve anlamalarını sağlayacak iletişim kanallarını açık tutmalı, onların ihtiyaçlarına ve çıkarlarına koşulsuz saygı göstermeli, gerekirse bunları bir önem sırasına göre sıralamalı, adil, uygulanabilir ve uzun ömürlü bir barış için arabuluculuk opsiyonları inşa

etmelidir (Horowitz, 2007, s.54). Çatışan tarafların güvenini kazanmak, arabulucunun sahip olması gereken bir başka önemli özelliktir. Bunu elde etmek için de şeffaf ve muteber olmak zorundadır. Arabulucunun taraflara yardım etmek için sıkı bir irade ve kararlılık göstermesi ve gizli bir ajandasının olmaması gerekmektedir. Çatışmayı analiz etmek, çatışmanın nedenleri üzerinde düşünmek-akıl yürütmek ve taraflara akli selim tavsiyelerde bulunmak da arabulucudan beklenen vasıflar arasında sayılmaktadır (Burton ve Dukes, 1990, s.33).

2. Kimler Ya Da Hangi Kurumlar Arabuluculuk Yapma Kapasitesine Sahiptir?

Çatışma ve kriz durumlarında potansiyel arabuluculuk listesi geniş kapsamlıdır. Çeşitli aktörler tarafından uygulanabilecek arabuluculuğun bireyler, (kanaat önderleri, din adamları, akademisyenler, sivil toplum çalışanları), devletler (tekil devletler, devletler topluluğu) ve kurumlar (bölgesel, uluslararası ve devlet dışı vs.) olarak üç kategoride incelenmesi mümkündür. Bunlardan herhangi biri arabuluculuk rolünü tek başına üstlenebileceği gibi, birden fazla aktörden müteşekkil bir kombinasyonun da bu görevi görmesi olasıdır. Bireysel arabuluculuk ile, temsil fonksiyonu sınırlı, bir siyasi yapıya angaje olmayan ve resmi bir statü taşımayan bireylerin gerçekleştirdiği arabuluculuk kastedilmektedir (Bercovitch ve Schneider, 2000, s.147). Kuzey İrlanda'daki barış süreci müzakerelerini yöneten ABD (Amerika Birleşik Devletleri) eski senatörü George Mitchell³, bireysel arabuluculuk modeline iyi bir örnektir. Bireysel arabuluculuğun, resmi sıfatı haiz olmayan ya da resmi bir kurumla bağlantısı olmayan hususi şahıslar üzerinden yürütülmesinin altında yatan temel motivasyon, potansiyel arabulucunun çatışan taraflarda güven duygusu yaratmak ve kendi mensubiyetinden kaynaklanabilecek önyargıların oluşmasını önlemek arzusudur. Buna ek olarak, çatışmanın gidişatının değişmesinde siyasi liderlerle iletişim kurma olanağına sahip olması, çatışmanın geleceği ile ilgili şahsi fikirlerinin test edilme olanağı bulması ve kişisel kariyer yapma ya da mesleki itibarını arttırma hevesi gibi nedenler de bireysel arabuluculuğun yaygınlaşmasına vesile olmuştur (Wilkenfeld, Young, Quinn ve Asal, 2005, s.52).

Bireyler gibi devletler de çatışmaların sonlandırılmasında arabuluculuk faaliyetine iştirak edebilmektedirler. Devletlerin barış süreçlerine en üst düzeyde siyasi liderlerle angaje oldukları gözlemlenmektedir. 1979'da ABD Dış İşleri Bakanı Henry Kissinger'ın Mısır ile İsrail arasında başlayan barış sürecindeki rolü, 1994 ve 2005 yılları arasında Burundi'deki iç

³ Kuzey İrlanda'daki başarısının ardından 2009 yılında ABD Başkanı Barack Obama tarafından İsrail ve Filistin arasındaki barış görüşmelerini yürütmek amacıyla Ortadoğu özel temsilcisi olarak görevlendirilen George Mitchell, Ortadoğu'da yürüttüğü çabaların başarıya ulaşmaması nedeniyle 2011 yılında görevini bırakmıştı. DW, "Mitchell Havlu Attı", 14.05.2011. Web sitesi için bkz. <http://www.dw.de/mitchell-havlu-att%C4%B1/a-15075919>

savaş süresince Tanzanya Başkanı Julius Nyerere, Güney Afrika Devlet Başkanları Nelson Mandela ve Jacob Zuma'nın taraflar arasında arabuluculuk yapmaları devletler düzeyinde yürütülen arabuluculuk faaliyetlerine önemli örnekler teşkil etmektedir. Keza, İran ile Batılı ülkeler arasındaki uranyum zenginleştirme faaliyetlerinin askıya alınmasını öngören görüşmelerde Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun taraflar arasında yürüttüğü mekik diplomasisi de bu tür arabuluculuk girişimlerindedir. Öte yandan, devletlerden kurulu bölgesel örgütlerin de arabuluculuk faaliyetlerinde önemli bir role sahip oldukları açıktır. Arap Birliği'nin Lübnan ve Suriye'de, Afrika Birliği'nin Somali'de, Amerikan Devletler Örgütü'nün El Salvador'daki arabuluculuk girişimleri, çatışmaların belirli sınırlar içinde cereyan etse de bölgesel barış ve istikrar üzerinde tehdit unsuru olarak da algılandığını göstermesi bakımından anlamlıdır. Bölgesel örgütlerin bölgesel barışın sağlanması için yürüttükleri arabuluculuk çabaları bu zorunluluktan ortaya çıkmaktadır.

Uluslararası örgütler çerçevesinde, Birleşmiş Devletler (BM) arabuluculuk yaklaşımında diğer örgütlere nazaran öne çıkmaktadır. İsrail-Filistin, Keşmir, Bosna, Kıbrıs ve Guatemala gibi dünyanın farklı çatışmalı bölgelerinde BM'nin arabuluculuk teşebbüslerine sıkça rastlanmaktadır. Hatta bazı arabuluculuk çalışmacıları, halihazırda mevcut olan uluslararası örgütler içerisinde, müzakereler ve arabuluculuk aracılığıyla yürütülen çatışma çözümü çabalarında BM'den daha etkili ve aktif bir yapı olmadığına vurgu yapmışlardır (Bercovitch ve Gartner, 2008, s.24). Bu yorum, BM'nin sahip olduğu güç ve prestij göz önünde bulundurulduğunda akla yatkın gelmektedir, ancak BM'nin bilhassa etnik, ideolojik, mezhep ya da din temelli devlet içi çatışmalara müdahil olma kapasitesinin sınırlı olduğu da istatistiki verilerle ispatlanmıştır⁴. Bu durumun farklı nedenleri vardır. İlk olarak, devletlerarası bir örgüt olarak BM'nin yapısı iç çatışmalara müdahale edecek mekanizmalardan kısmen yoksundur. İkincisi, BM şartı BM'nin devletlerin içişlerine müdahalesini sınırlamaktadır. Son olarak devlet içi anlaşmazlıkların dinamiklerinin daha karmaşık nitelikte olmasıdır. Zira, anlaşmazlığın tarafları egemen bir devlet ve isyancı bir topluluk ise, BM'nin çatışmaya üçüncü taraf olarak katılımı egemen devlet için kendi iç sorununun uluslararasılaşması ve bir dış müdahale anlamına gelmekte iken, devlet dışı aktör için ise yerel ve uluslararası tanınma açısından arzu edilen bir hedeftir. Birey – devletler – uluslararası örgütler dışında, devlet dışı aktörlerin de çeşitli arabuluculuk girişimlerine

⁴ Yapılan bir çalışmaya göre, BM'nin arabuluculuk girişiminde bulunduğu 355 çatışmanın 253'ü (%71'i) devletlerarası nitelikte iken, yalnızca 102'si (%29'u) devlet içi çatışma boyutundadır. Bu konuyla ilgili bkz. Bercovitch, Jacob ve Richard Jackson. (2009). *Conflict Resolution in the Twenty-first Century: Principles, Methods and Approaches*, University of Michigan Press, 2009, ss.67-68

tanıklık edilmektedir. Nitekim, bazı hükümet dışı organizasyonlar (NGOs) insani yardım ve kalkınma programları aracılığıyla savaşılan taraflar ve gruplar arasındaki diyalog sürecinin başlatılması için eğitimler, çalıştaylar, konferanslar düzenleyerek barış süreçlerine katkıda bulunmaktadır (Crocker, Hampson, Aall, 1999, ss.6-7). 1977 -1992 arasında cereyan eden Mozambik iç savaşında bazı kiliseler ve sivil toplum kuruluşları siyasi diyalogun başlatılmasında önemli rol oynamışlardır (Bartoli, 1999, s. 270).

3. Neden Arabuluculuk?

Arabuluculuğun çatışmalı sürecin hangi aşamasında elzem olduğu ve neden taraflarca kabul edildiği tartışması sık rastlanan bir durumdur. Bu çalışma, arabuluculuğun ihtiyaç olarak ortaya çıktığı anın belirlenmesinde “çıkılmaz yol” (mutually hurting stalemate)⁵ kavramından faydalanacaktır. Kavramı ilk kez kullanan Zartman’a göre, çatışmanın taraflarından herhangi biri hasmını mutlak yenilgiye uğratıp kesin zafere ulaşmadığı sürece, iki tarafa da acı veren bir çıkılmaz yaşanır; bunun üzerine, taraflar rasyonel davranarak alternatif politikalar veya çıkış yolları geliştirme çabası içine girerler (Zartman, 2001). Dolayısıyla, çatışmadan yıpranan taraflar yenişememe durumuna, çatışmaya ve istikrarsızlığa bir son vermek için başkalarının yardımına ihtiyaç duymaktadırlar. Bilhassa, anlaşmazlıkların arabulucu olmaksızın doğrudan müzakere yoluyla halledilmesinin mümkün olmadığı durumlarda üçüncü bir tarafın katkısına daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Taraflar arasında arabulucu olmadan doğrudan temasa dayalı müzakere yöntemi, barış sürecinin doğası gereği karmaşık, inişli-çıkışlı ve kırılabilir olması nedeniyle yaygın değildir (Mitchell, 2003, s.77). Bu yüzden ki, arabuluculuk, taraflar arasında çatışmalı süreç içinde artan derin güvensizliğin yarattığı çıkılmazın kırılması ve muhtemel bir uzlaşma sürecinin raydan çıkmasını engellemek için önerilen bir yaklaşımdır. Uyuşmazlığın tarafları sıklıkla bir kriz içindedirler, sıkışmış durumdadırlar ve geçtikleri zor durumdan birbirlerini sorumlu tutma eğilimindedirler (Horowitz, 2007, s. 61). Arabulucunun önemi tam da bu aşamada, taraflar arasında güven ortamının sağlanması için çatışmaya neden olan algıları, tutumları ve davranışları değiştirebilme kapasitesine sahip olmasında yatmaktadır. Arabulucu, nihai başarıyı garanti etmeden, tarafları müzakere masasına oturmaya ve müzakere etmeye ikna eder, tarafların birbirlerini nasıl anladıklarına ve algıladıklarına dair yeni bir değerlendirme yapma fırsatı sağlar.

⁵ “Mutually hurting stalemate” kavramının Türkçe karşılığı olarak “çıkılmaz yol” tercih edildi.

Çatışmalarda arabuluculuğa son dönemde artan ilgi, toplumlararası (*intercommunal*) gerilim içeren etnik çatışmalarda ya da iç savaşlarda uluslararası ceza mahkemeleri, tahkim, harici askeri müdahale gibi uygulamaların yüksek maliyet ve sınırlı etki nedeniyle hayata geçirilmesinin zor olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, devlet içi çatışmalarda arabuluculuğun işler hale getirilmesi meşakkatli bir süreçtir. Zira, egemen devlet ve isyancı hareket arasında bir meşruiyet-tanınma krizi yaşanmaktadır. Bu kriz, Modelski'nin ifadesiyle, çatışmadaki daha güçlü taraf olan devlet için arabuluculuğun kabul edilmesinin isyan eden tarafın iddialarını doğrudan ya da dolaylı tanımaya yol açma gibi bir ikilem yaratmaktadır (Modelski, 1964, s.131). Türkiye'de farklı hükümetlerin ve akademik çevrelerin Kürt meselesine yönelik perspektifleri bu düşünceyi teyit eder niteliktedir. Örneğin Kurubaş, Kürt sorunu açısından arabuluculuğun bir uyuşmazlık çözümü aracı olarak kullanımını gerektirecek düzeyde bir çatışmanın sözkonusu olmadığını, bu yöntemin daha çok çatışmanın kitleselleştiği ve toplumsal nefretin yaygınlaştığı durumlarda geçerli olduğunu ifade etmiştir (Kurubaş, 2008, s.30). Nitekim, egemen devlet nezdinde arabuluculuk, uluslararası topluluğa zayıf olduğu ve kendi toprağına tam egemen olamadığı izlenimini verdiği için negatif, isyancı taraf için de yerel ve uluslararası tanınma getireceğinden pozitif bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Halbuki taraflar, arabulucunun yardımını daha fazla kazanım elde edecekleri ya da çıkar sağlayacakları düşüncesiyle tercih etmektedirler (Grieg ve Diehl, 2012). Egemen devletler, kendi iç sınırları içinde yaşanan çatışmalarda arabuluculuk faaliyetlerini kendi çıkar tanımlamalarına uygun olmadığı gerekçesiyle çoğunlukla desteklemeyen bir tutum sergilemektedirler.

Buna rağmen dünyanın farklı bölgelerinde meydana gelen birçok devlet içi çatışmalarda arabuluculuğun işlevselliği yine de ön plana çıkmıştır. Örneğin, El Salvador'da hükümet güçleri ile FMLN (Farabundo Marti Ulusal Kurtuluş Cephesi) isyancıları arasındaki iç savaşın sonlanmasında ve Guatemala'da askeri hükümet ile isyancılar arasında varılan mutabakatta BM'nin rolü kayda değer arabuluculuk girişimleri olarak göze çarpmaktadır. Aynı şekilde, İspanya'nın Bask bölgesinde İspanya hükümeti ile ETA (Bask Vatanı ve Özgürlük) örgütü arasında yaşanan çatışmalı süreçte barışın aciliyetine sürekli vurgu yapan ve İspanyol kamuoyunun dikkatini bu yöne çeken Katolik Kilisesi'nin aktivizmi de arabuluculuğa bir başka örnektir. İspanyol toplumunda birçok kesimin "barış süreci" terimini kullanmaya soğuk baktığı ve "Bask Sorununu" ülke bekasına ilişkin görme eğiliminde oldukları bir dönemde, Kilisenin arabuluculuk çabaları çatışmanın siyasi boyutu ile toplumsal tepki arasındaki farkı azaltmıştır (İtçaina, 2011, s.85). Sonuç olarak, devlet içi çatışmalarda

arabuluculuk yöntemi kullanılmadan uyuşmazlık çözümü sağlanmasının kolay olmadığını belirtmekte yarar vardır. Toplumsal barışa ve uzlaşmaya giden yolda arabuluculuğun katkısı muhakkak ki az ya da çok olacaktır, ama kalıcı barışa esas itibariyle çatışan tarafların iradesiyle ulaşılabilecektir.

4. Arabuluculuğun Zamanlaması Sorunsalı

Arabuluculuğun hangi koşullar altında uygulanması gerektiği ile ilgili olarak literatürde tatmin edici bir tartışmaya rastlanılmamaktadır. Bu durumun göze çarpan iki nedeni vardır: Birincisi, çatışan taraflarda oluşan algıya dayanan “koşulların olgunlaşması” (*ripe moment*) düşüncesinin Çatışma Çözümü literatüründe önemli bir yer işgal etmesidir; ikinci olarak da arabuluculuğun bizatihi kendisinin barış inşasına yönelik teşvik edilmesi gereken normatif bir girişim olarak değerlendirilmesidir. Bu çalışmada, arabuluculuğun çatışmanın hangi aşamasında devreye sokulması gerektiği sorunsalı, önce koşulların ne zaman olgun hale geldiği, daha sonra ise müzakere öncesi dönemde (*pre-negotiation*) ortaya çıkan gereksinim bağlamında ele alınacaktır.

4.1. Koşulların Olgunlaşması

Zartman’ın “çıkılmaz yol” kavramının devamı niteliğinde olan “koşulların olgunlaşması” yaklaşımına göre taraflar çatışmada yaşanan tıkanmayı algıladıkları anda koşullar olgun hale gelmiş sayılmaktadır (Zartman, 2001). Yaşanan çıkılmaz, herhangi bir taraf için aşılılamayacak ya da taraflar için yıkım oluşturan bir boyuta gelmiş ise, çatışmanın çözümü için koşulların olgun hale geldiği varsayılır. Bu aşamada, tarafların birbirlerini askeri yöntemlerle dize getirebileceği inancı sarsıntıya uğramaktadır, çatışmanın varlığı bile artık sürdürülemeyecek bir yorgunluğa sebep olmaktadır. William Zartman’ın literatürde geniş kabul gören bu iddiası, karşılıklı acının artması ve çatışmanın sonunun artık görünür olmaktan uzaklaşması ile birlikte tarafların bir arabulucuya gereksinim duydukları varsayımı ile ilintilidir. Arabuluculuk için uygun zamanla ilgili benzer bir görüş ise Greig’den gelmektedir. Tarafların çatışma durumunu değiştirememesi ve iki taraf için de statükonun rahatsız edici bir boyuta gelmesi, tarafların bu çıkılmazdan kurtulmak istemelerine yol açmaktadır (Greig, 2005, s.251). Dolayısıyla, tarafların hesapladıkları belirli bir zaman dilimi içinde- sahip oldukları kaynaklar ve kapasite dahilinde- birbirlerine karşı üstünlük sağlayamamaları ile birlikte arabuluculuk için koşullar elverişli hale gelmiş sayılmaktadır (Wallenstein, 2012, s.46). Bu durum algısal bir süreç olmakla birlikte, daha çok savaşı yöneten siyasi ve askeri liderlerin

kafasında şekillenen bir olgudur. Bu durum, aynı zamanda, rasyonel tercih teorisine dayanmaktadır; taraflar çatışmanın ağır maliyeti nedeniyle sürdürülebilir olmaktan çıktığını düşünerek fayda-maliyet analizi yapmaktadırlar ve bunun üzerine çatışmayı dönüştürmeye karar vermektedirler (Crocker, Hampson, Aall, 1999, ss.684-685), aksi halde ise çatışmayı sürdürmekte ya da tekrar başlatmaktadırlar.

Örneğin, Azerbaycan ve Ermenistan arasında uzun süredir devam eden Dağlık Karabağ sorunda 1992 yılından itibaren arabuluculuk yapan AGİT Minsk Grubunun çeşitli girişimlerine rağmen taraflar arasında büyük ölçekli silahlı çatışmalar 27 Eylül 2020’de tekrar başlamıştır. Bugüne kadar gerçekleşen arabuluculuk çabalarının başarılı olamaması ya da etkisiz ve yetersiz kalması Minsk Grubu’nun sorunun çözümü için etkili bir arabuluculuk rolü oynayabileceğine olan inancı azaltmış (Kılavuz, 2017) olsa da bu tablonun ortaya çıkmasının arka planında çatışmada koşulların yeterince olgunlaşmadığı hususu yatmaktadır. Zira, Minsk Grubunun eşbaşkanlarından biri olan Fransa Lideri Macron’un ateşkes çağrılarında Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev “Biz, durun, çalışacağız, müzakere yürüteceğiz, yardım edeceğiz gibi beyanları dinleyecek durumda değiliz. Bunları defalarca duyduk. 30 yıl daha bekleyecek vaktimiz yok. Sorun şimdi çözülmelidir.”⁶ beyanında bulunarak değişen askeri dengelere işaret etmektedir. Çatışma, askeri harcama ve silah ticareti ile ilgili araştırmalar yapan İsveç merkezli bağımsız kuruluş Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü tarafından açıklanan verilere göre de Azerbaycan 2009-2020 yılları arasında yaklaşık 20 milyar dolarlık askeri harcama yaparken, Ermenistan’ın yaptığı askeri harcamalar ise 5 milyar dolar düzeyinde kalmıştır.⁷ Çatışmalara geri dönülmesinin sebebi Minsk Grubunun arabuluculuğunun yetersizliğinden ziyade Ermenistan’ın petrol zengini olan Azerbaycan’ın askeri harcama düzeyine erişmesi ve koşulların Azerbaycan lehine değişmesi ile ilintilidir. Arabuluculuk çabalarının sıcak çatışma döneminde de gündeme gelmesi doğaldır. Ancak arabuluculuğun etkinliğinin ve başarı şansının yüksek olması için koşulların olgunlaşması gerekmektedir. Bundan kasıt, çatışan tarafların askeri olarak birbirlerini alt etme ve zafer elde etme inançlarının büyük oranda azalmış olması, bir tür çıkmaza girilmesidir. Çıkmaza girilmesi, arabulucuya dayalı müzakere ve uzlaşma sürecini olanaklı kılmaktadır. ABD eski Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, İsrail ile Mısır arasında arabuluculuk rolünü üstlendiği dönemde, taraflardan birinin yenilgisi ya da zaferi ile sonuçlanmayacak yenişememe

⁶ <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-30-yil-daha-bekleyecek-vaktimiz-yok/1994132>. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev: 30 yıl daha bekleyecek vaktimiz yok. Anadolu Ajansı, 03.10.2020.

⁷ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54368944>. Dağlık Karabağ: Azerbaycan ve Ermenistan’ın askeri kapasiteleri ne? BBC News Türkçe, 01.10.2020.

durumunun barışa zemin hazırlayacağı inancıyla olayların çıkmaza girmesini teşvik etmiştir (Zartman, 2005. Greig, 2005, s.251).

4.2. Müzakere Öncesi Dönem

Müzakere öncesi dönem, taraflardan en az biri açısından müzakerelerin artık bir seçenek olarak gündeme geldiği, buna uygun tutum ve davranışların sergilenmeye başlandığı an için kullanılmaktadır (Zartman, 1989, s.4). Bu dönemde, gayri resmi diyalog aracılığıyla başlayan temaslar ile resmi müzakerelere gidecek yolun taşları döşenmektedir. Bu bağlamda, müzakere öncesi dönem dolaylı olarak arabuluculuğun da önünü açmada önemli rol oynadığı düşünülmektedir. Saunders, bu evrede tarafların “sorunun tanımlanması” ve “muhtemel müzakerelere olan güvenin artırılması” ihtiyacının karşılandığını, takip eden süreçte ise müzakerelerin ayarlanmasının geldiğini belirtmektedir (Zartman, 1989, s.2). Başlangıçtaki temel sorun, taraflar arasındaki ilişki biçiminin nasıl değiştirileceğidir. Şiddete son verme ve barış görüşmelerine geçiş çabaları daha sonra ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla “müzakere öncesi dönem” müzakerelerden ayrı bir safhadır. Bu dönem, hasımların şiddet kullanımını henüz tamamen dışlamadıkları, hatta ulaşmak istedikleri asıl hedeflerin çoğuna bağlı oldukları bir duruma da tekabül etmektedir (Richmond, 1998, s.721). Tarafların kendi içlerinde homojen yapılaraya sahip gruplar olmadığı, müzakerelere dayalı uzlaşma isteyenler ile hiçbir koşulda ödün vermek istemeyenler şeklinde bölünme olasılığı göz önünde bulundurulduğunda, müzakere öncesi şiddet olağan dışı karşılanmamaktadır. Arabulucu gözetiminde müzakerelere geçiş süreci olarak da adlandırılabilir bu dönemde:

- ‘Taraflar herhangi bir taahhüt altına girmeden müzakerelere katılmanın maliyeti hakkında bilgi sahibi olmaktadırlar.

- Tarafların müzakerelere ilkesel düzeyde inanması sağlanarak müzakere aşamasında masayı terk etme riskleri azalmaktadır’’ (Zartman, 1989).

Devlet-içi çatışmalarda, devletin egemenlik hakları ve isyancıların tanınma sorunu arasındaki asimetrik ilişki “müzakere öncesi dönemi” başlatmak için gerekli olan ilk teması kurmada karşılaşılan ana zorluklardan biridir (Crocker, Hampson, Aall, 1999, s. 30). Arabulucunun fonksiyonu bu aşamada ortaya çıkmaktadır. BM’nin arabuluculuğunda, Guatemala’da hükümet temsilcileri ve Guatemala Ulusal Devrimci Birliği (URNG) arasında resmi müzakereler için gerekli olan format ve gündemin oluşturulması amacıyla 1996 yılında özel bir anlaşmanın imzalanması (Egeland, 1999, s. 542), arabuluculuğun temel müzakerelere geçişteki katkısına önemli bir örnek teşkil etmektedir. Aynı şekilde, Tacikistan’daki iç savaş

sonrası Dartmouth Konferansı çerçevesinde 1993'te şekillenen "Çatışan Tacik Gruplar Arası Diyalog Grubunun" taraflar arasında ilk temasların kurulmasını sağlamasından 13 ay sonra resmi müzakerelere geçilebilmiştir (Saunders, 1999). Burada altı çizilmesi gereken nokta, müzakerelere geçiş döneminde herhangi bir dayatma ya da önkoşul olmaksızın diyalogla sorunlarını çözebilecekleri kanaatinin taraflarda hâkim olması zarurettir. Taraflar resmi müzakerelere geçiş üzerinde anlaştıkları zaman, bu süreç zaten kendiliğinden sona ermektedir. Ancak bu süreç zarfında, tarafların şiddetin araçsal işlevini devam ettirdiğine olan inançları nedeniyle silahı tamamen devre dışı bırakmaları pek mümkün görünmemektedir. Örneğin, Kuzey İrlanda'da barış görüşmeleri öncesinde, IRA'nın ve paramiliter grupların silahsızlanması, müzakerelere başlamak için bir önkoşul olarak dayatılmıştır. Bu talebin gerçekçi ve kabul edilebilir olmadığı bizzat İngiltere hükümeti tarafından fark edilerek daha sonra bundan vazgeçilmiştir. Ardından, müzakere çerçevesi oluşturmak ve silahın devre dışı bırakılması amacıyla ABD eski senatörü George Mitchell başkanlığında tarafların taahhütlerine bağlı kalıp kalmadıklarını da denetleyen bir arabuluculuk yapısı kurulmuştur (De Chastelain, 1999, s.438). Bu yapı, karşılıklı güvensizliği daha da derinleştiren silahların bırakılması konusunun müzakere öncesi dönemi esir almasına engel olmuştur. Zira, çatışmanın nihai olarak şiddetten arındırılmasının müzakerelere başlamada ileri sürülebilecek bir ön koşul olamayacağı düşüncesi, silahların bırakılmasının uzun bir döneme yayılan barış süreçlerinin zaten doğal ve kaçınılmaz sonucu olduğu hususuyla paralellik arz etmektedir. "Koşulların olgunlaşması" ve "müzakere öncesi dönem" perspektifinden ele aldığımız arabuluculuğun zamanlaması sorunsalından sonra pratikte uygulanan bazı arabuluculuk modellerine göz atalım.

5. Uygulandıkları Çatışma Vakalarına Göre Arabuluculuk Modelleri

Arabuluculuğun nasıl başlatıldığı, hangi hususların arabuluculuk sürecini etkilediği, hangi arabuluculuk modellerinin ne tür anlaşmazlıklara uygun olduğu, hangi arabuluculuk stratejilerinin daha faydalı olduğu, arabulucuların nasıl davranmaları gerektiği, taraflarla ne tarz bir ilişki kuracağı, çatışma bağlamında tarafların davranışlarını nasıl etkilediği gibi soruları tartışmanın yolu, farklı arabuluculuk biçimlerini tahlil etmekten geçmektedir. Bu çalışmada tarafsız (*neutral/impartial*), güce dayalı (*mediators with muscle*), dahili/harici (internal vs. external) ve son olarak da kolaylaştırıcı arabuluculuk modelleri incelenecektir. Bu sınıflandırma, çatışma çözümünde kullanılan yöntemlerden biri diğerinden daha üstün ya

da etkili olduğu için değil, arabulucu ile çatışan taraflar arasındaki ilişki biçimi baz alınarak uygun eşleştirmenin verimliliğini artıracığı düşünüldüğü için tercih edilmiştir.

5.1. Tarafsız Arabuluculuk

Tarafsız arabuluculuk, çatışan unsurların ihtilafli meselelerinde bir çözüme ulaşmada kendilerine destek sunması amacıyla gönüllü bir şekilde üzerinde anlaştıkları ve hiçbir karar verme yetkisine sahip olmayan arabuluculuk türüdür (Burton ve Dukes, 1990, s.25). Tarafsız arabuluculuğun en önemli özelliği, arabulucunun içeriden ya da dışarıdan, güçlü veya zayıf, çatışmanın iç yüzüne sahip olup olmaması değil, tarafsız olduğu algısının hakim olmasıdır. Young, arabulucunun çatışmanın gidişatında anlamlı bir role sahip olmasının onun tarafsız bir katılımcı olarak algılanmasına bağlı olduğunu iddia etmektedir (Young, 1967, s.81). Arabulucunun tarafsız olması onun anlaşmazlığın sonucu hakkında kişisel fikri olmadığı, mutlak surette tarafsız olduğu anlamına gelmemektedir. Moore'ın deyişiyle, tarafsızlık kendi çıkarları ya da savunduğu çözüm önerileri lehine bir önyargının veyahut özel bir tercihin olmaması anlamındadır, ancak bu tanımlama da arabulucunun angaje olduğu çatışma ve içinde bulunduğu sistemden tamamen bağımsız olduğu anlamında kullanılmamaktadır (Moore, 2003, s.53). Tarafsız arabulucular çatışmanın neticesiyle ilgili bir çıkar beklentisi içinde olmamaktadırlar ki genellikle bu amaçla kullanabilecekleri kaynakları da yoktur. Çatışma ile ilgili bir çıkar söz konusu olduğunda, tarafsızlık ilkesi önemli ölçüde ihlal edilmiş olmaktadır. Tarafsız arabulucunun başlıca fonksiyonu taraflar arasında diyalogu sağlayarak güven ortamının oluşmasına katkı sunmaktır. Buradaki anahtar unsurlar güven ve inandırıcılıktır, çünkü arabulucunun tarafların güvenini elde edememiş olması onu bu kriterler açısından sorgulanmasına yol açacaktır. Dolayısıyla, işlevsel bir tarafsız arabuluculuk için ön koşul, tarafların güvenini kazanmak ve inandırıcı olabilmektir. 1993'teki Oslo anlaşmaları öncesinde, İsrail ile FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü) arasında arabuluculuk görevi gören Norveç, iki tarafın da güvenini elde ederek tarafsız bir arabuluculuk girişimine iyi bir örnek oluşturmuştur. Üst düzey aktörlerden ziyade, anlaşmazlıklar ile ilgili doğrudan ya da dolaylı çıkarlara sahip olma ihtimali daha az olan alt-orta düzey aktörlerin etkili bir tarafsız arabuluculuğa yatkın olduklarını belirtmekte yarar vardır.

5.2. Güce Dayalı Arabuluculuk

Saadi Touval'in kaslı arabuluculuk (Touval, 1982) diye nitelendirdiği güce ya da zora dayalı bu arabuluculuk modeli, teşvik edici ödüller ve cezalar ya da yaptırımlar gibi caydırıcı etmenler aracılığıyla çatışan tarafların fayda-maliyet analizi yapmalarını ve uzlaşmalarını dikte eden arabuluculuk formudur (Crocker, Hampson, Aall, 1999, s.21). Bu yaklaşıma göre, arabulucuda aranan tarafsızlık ve objektiflik gibi temel nitelikler ikincil öneme sahiptir. Bunların yerine, arabuluculuğun başarısı için gerekli bir koşul olarak addedilen manivela kuvveti (*leverage*) ön plana çıkmaktadır (Kleiboer, 1996, s.371). Manivela gücü, tarafları ikna etmeye olanak tanıyan maddi kaynakların varlığına ve bu kaynaklar aracılığıyla yapılan manipülasyonlara dayanmaktadır. Güç kullanma kapasitesine sahip arabulucular, manivela mekanizmasını ve konumlarını tarafları bir anlaşmaya zorlamak için kullanmaktadırlar. Bilhassa büyük devletler, tarafların davranışlarını ve tutumlarını etkileme yeteneğine nispeten daha fazla sahip oldukları için, bu tür arabuluculuk faaliyetine elverişlidirler. Gücü bir tehdit ve baskı aracı olarak kullanan arabulucu, sorunları müzakere ederek çözüme gönülsüz yaklaşan tarafları uzlaşmazlık üzerinde tekrar düşünmeye mecbur bırakmaktadır.

Bu noktada, arabulucunun çıkarları ile çatışma arasında bir ilişki kurmak da mümkündür. Zira, 1973 Arap – İsrail savaşından sonra ABD'nin Ortadoğu barış sürecinde taraflar arasında arabuluculuk faaliyeti yürütmesi, onun tarafsız bir arabuluculuk girişimini üstlenmek istemesinden ziyade, bölgedeki Amerikan çıkarlarına yönelik tehditlere ilişkindi. (Greig, 2005, s.250). Princen, arabulucunun çatışmanın sonucundan elde edeceği çıkarlar ile ilgili doğrudan ve dolaylı çıkarlar ayrımı yaparak arabulucuların çatışmaya müdahil olmak için çıkara dayalı dürtülerinin olduğunu ileri sürmektedir (Princen, 1992). Ama bu çıkarlar doğrudan değil, dolaylı olmak durumundadır. Zira, arabulucunun çatışmadan doğrudan çıkar elde etmesi onu çatışmanın bir tarafı haline getirmektedir. Ancak, arabulucu doğrudan ya da dolaylı hiçbir çıkar gözetmiyor ve çatışmada yalnızca kolaylaştırıcı bir rol oynamak istiyor ise, o halde tarafsız bir arabulucudur. ABD'nin işgal edilen Filistin toprakları ile ilgili tutumunu örnek gösteren Princen, ABD'nin Ortadoğu'daki stratejik çıkarlarını tartışmalı bir şekilde “dolaylı çıkar” olarak tanımlamıştır ve bu durumun ABD'yi güce dayalı bir arabuluculuğa zorladığını ifade etmiştir (Princen, 1992). ABD eski dışişleri bakanı James Baker da bu iddiayı destekler nitelikte şunu öne sürmüştür: Ortadoğu barış süreci, İsrail ve Amerikan Yahudi toplumunun siyasi gücü ile stratejik ilişkimizden dolayı iç siyasi nitelikte bir süreç idi (Baker, 1999, s.185). Prince'ın güce dayalı arabuluculuğu meşrulaştırmak için ürettiği “çıkara ayrımı” teorik düzeyde anlaşılır olsa da uygulamada güçlü devletlerin politikalarını pekiştiren bir işlev görmektedir. Arabuluculukta gücün esas alınması gerektiğini

savunanlara mukabil, güce dayanmayan arabuluculuk modelinin başarıyı daha olası hale getirdiği görüşü de dile getirilmektedir (Yarrow, 1978, s.256). Bu görüşe göre, yaptırım gücüne sahip olmayan arabulucunun zora dayalı tutum ve uygulamalara başvurmaması, onun güvenilirliğini ve inandırıcılığını daha olası kılmaktadır. Bu düşüncenin altında yatan temel motivasyon zora dayalı arabuluculuk faaliyeti yürüten aktörün gücü taraflar arasındaki gerilimi geçici olarak durdurmaya yetse de bu gücün ironik bir biçimde orta-uzun vadede ortaya çıkarabileceği komplikasyonlardır. Nitekim, dünyanın değişik bölgelerindeki farklı çatışmalarda, bu yaklaşıma uygun olarak güç kullanımına başvurmadan başarılı arabuluculuk faaliyetleri yürüten aktörlerin varlığı da bilinmektedir. Kanada'nın 1956'da Süveyş Kanalı krizindeki, Cezayir'in 1979'da İran'daki Amerikalı rehinelere olayındaki, Vatikan'ın Arjantin ve Şili arasında neredeyse yüzyıllık anlaşmazlık konusu olan Beagle Kanalı üzerindeki arabuluculuk girişimleri, bu duruma birkaç örnek olarak gösterilebilir (Crocker, Hampson, Aall, 1999, s.6)

5.3. Dahili/Harici Arabuluculuk

Bu modeldeki ana tartışma arabulucunun içeriden mi dışarıdan mı olacağı hususu etrafında cereyan etmektedir. J.P. Lederach ve Wehr, dahili-tarafli (*insider-partial*) ve harici-tarafsız (*outsider-neutral*) ayrımı yaparak bu tartışmaya yeni bir boyut kazandırmışlardır. Güvene dayalı arabuluculuğun önemine işaret eden iki yazar, uzun süreli çatışmalarda yalnızca toplumsal-kültürel nüanslara ve çatışmanın iç dinamiklerine hâkim içeriden bir aktör ile başarılı bir arabuluculuğun icra edilebileceğini iddia etmektedir (Wehr ve Lederach, 1991, s.87). Bu modelin kabul edilebilirlik açısından tarafsız arabulucudan farkı, taraflara eşit mesafede durması ya da sorunlara objektif yaklaşımı değil, tarafların iyi bildiği biri olmasıdır. İçeriden bir arabulucu, taraflarla kurduğu kişisel ilişkileri, tanınırlığı, samimiyeti, güvenilirliği, açıklığı gibi nedenlerle tercih edilmektedir. Ancak Lederach ve Wehr'in geliştirdiği bu yaklaşımın en önemli zaafı, dahili-tarafli ve harici-tarafsız diye keskin bir ayrımın yapılmış olmasıdır. Zira, bir arabulucunun içeriden- tarafsız ya da dışarıdan -tarafli arabuluculuk etme vakalarına da rastlamak mümkündür. Amerika'nın İsrail-Filistin barış görüşmelerinde dışarıdan ama aynı zamandan tamamen tarafsız olmayan bir arabuluculuk yürüttüğü çeşitli ülkeler tarafından ileri sürülmektedir. Bunun yanı sıra, çatışmaya ve meydana geldiği sosyo-kültürel çevreye yabancı olan bir unsurun üçüncü taraf olarak katılımı harici arabuluculuk olarak nitelendirilmektedir. Çatışmanın sonucunda bir çıkara sahip olmayan tarafsız niteliği haiz devletler, ulusal ya da uluslararası kamuoyunda önde gelen şahsiyetler, Nobel-ödüllü kişi ya da kurumlar, uluslararası kuruluşlarca yetkilendirilen figürler

harici arabuluculuk faaliyetine uygun aktörlerdir (Oberschall, 2007, s.186). Bu modelde en sık karşılaşılan yöntem, BM'nin uluslararası destek çerçevesinde çatışmaya doğrudan müdahalesidir. BM'nin Sierra Leone, Angola, Darfur, Doğu Timor, Somali, Irak ve Suriye'deki çatışmaların çözümüne dışarıdan arabulucu olarak katılımı bu modele verilebilecek bazı örneklerdir.

5.4. Kolaylaştırıcı Olarak Arabuluculuk

Kolaylaştırıcı, anlaşmazlığın taraflarına –belirli normlar yüklemeyen- bir araya gelme fırsatı sağlayan, görüşmeler organize eden, çatışmanın analizi ve çözümü konusunda bilgi akışı sunan arabuluculuk türüdür (Burton, 1990, s.149. Lederach, 1997, s.47). Çözüm arayışına giren taraflara müzakereler için fiziksel alanın temininden, özellikle yüz yüze diyalogun mümkün olmadığı durumlarda farklı düzeylerde iletişim kanallarının kurulmasına kadar geniş bir çalışma sahasına sahiptir. Aynı zamanda, taraflar arasında mesaj teatisi yürüten bir iyi niyet elçisi olarak da kavramsallaştırılabilir. Kjell Skjelsbæk, üçüncü tarafların çatışmanın tırmanmasını ve yıkıcı sonuçlar doğurmasını engellemek için güç kullanımını dışarıda bırakarak giriştikleri uzlaştırma çabalarını kolaylaştırıcılık olarak nitelendirmektedir (Skjelsbæk, 1991, s.100). Zora dayalı olmasından ziyade iknaya ve rızaya dayanması bakımından tarafsız arabuluculukla benzerlik göstermektedir.

Arabuluculuğun kolaylaştırıcı mahiyette olması gerektiğini savunanlar, çatışan tarafların dışarıdan dikte edilen politika ve tutumlar ile değil kendi üretecekleri çözüm metotlarıyla bir sonuca ulaşmasını benimsemişlerdir, (Wilkenfeld, Young, Quinn ve Asal, 2005, s.75). Kolaylaştırıcı, kalıcı barışa giden yolda algıları ve tutumları değiştirmek için iletişim süreçlerine –karşılıklı görüş alışverişine- odaklanır. Bu bağlamda, kolaylaştırıcıdan anlaşmazlıkların aşılması ve karşılıklı tavizlerin kolaylaştırılması amacıyla taraflar arasında iletişim kanalları kurması beklenmektedir. Taraflar ile ilişkilerini geliştirme kapasitesine sahip olması, gizlilik esasına saygılı olması ve sağduyulu davranması ondan beklenen başka meziyetlerdir. Kolaylaştırıcının görevleri arasında, müzakere süreçlerinde taraflara çözüm önerileri sunma gibi somut katkılar yer almamaktadır.

Norveç arabulucu ekibi (*mediation team*) İsrail ve FKÖ arasında Oslo Anlaşmasıyla sonuçlanan pazarlık sürecine, taraflar arasında kolaylaştırıcı faaliyette bulunarak önemli bir katkı sunmuştur. Resmi yetkililerin yanı sıra İsraili akademisyenlerden oluşan bir çalışma grubu ve FKÖ temsilcileri arasında arka diplomasi yöntemiyle diyalog kanallarının kurulması (Grieg ve Diehl, 2012, ss.20-21), barış sürecinin kiteselleşmesinin gerekliliğini ortaya

koyması bakımından kayda değer bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bu tip arabulucunun çatışma analizi yaparken tarafların gündelik yaşamlarına hakim olan sembol ve ritüellerin etkilerini de gözönünde bulundurması taraflar arasındaki iletişimi kolaylaştıracak mahiyettedir (Ateş, 2018). Türkiye'nin, İran'ın nükleer programını sürdürme sebebiyle ABD/Batı ile arasında ortaya çıkan ihtilafların diplomatik yollardan çözülmesi için giriştiği arabuluculuk faaliyetleri (Sinkaya, 2010) kolaylaştırıcı niteliktedir. Batı bloku adına diplomatik görüşmeler yürüten AB Üçlüsü (Almanya, Fransa ve İngiltere) ile İran arasındaki müzakerelerden olumlu sonuçlar alınamaması üzerine Türkiye tıkanan görüşmelerin aşılabilmesi amacıyla sürece dahil olabileceğini ilan etmiştir. Türkiye ile birlikte Brezilya'nın da dahil olduğu arabuculuk süreci sonucunda 2010'da Tahran'da "uranyum takası mutabakatı" imzalanmıştır. Türkiye ile Brezilya'nın özellikle İran tarafından arabulucu aktörler olarak kabulünün arka planında İran'ın siyasi ve kültürel geleneğini temsil eden sembollere ilişkin bazı unsurlar öne çıkmaktadır: Müslüman coğrafyanın içinde yer alan bir Türkiye ve Batı ile mesafeli, Güney Amerika eksenli, aktif ve özerk bir dış politika izlemeye çalışan bir Brezilya.

Arabulucunun Başarı Şansını Artıran Kriterler

Bu başlık altında arabuluculuk mekanizması normatif bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. Ancak, arabuluculuğun hangi durumlarda ve hangi arabuluculuk formuyla başarılı olduğu konusunda kesin bir hükme varmak yine de zor görünmektedir. Buna karşın, şiddet içeren çatışmalarda şiddetin yoğunluğunu düşürme, çatışmanın temel nedenlerinin barışçıl yöntemlerle bertaraf edilmesine yönelik inanç oluşturma, tarafları uzlaşmaya götüren süreçte yapıcı rol oynama, gelecekte çatışmanın tekrar etme ihtimalini azaltma gibi etkili sonuçlar üretmesinde önemli rol oynayan arabulucunun amacına en azından kısmen ulaştığı ileri sürülebilir. Arabulucunun başarı kıstası, sorunları doğrudan çözen aktör olmaktan ziyade sorunu bizatihi üreten tarafların kendi yarattıkları sorunlar üzerinde bir çözüme varmaya ikna edilmesi ve inandırılmasıdır. Burton ve Dukes'ın yerinde tespitiyle, başarılı arabuluculuklar – tahkim yöntemlerinden farklı olarak- taraflara kazanma ya da kaybetme duygusundan uzak bir şekilde sorunlarını çözme amaçlı odaklanma fırsatı sunanlardır (Burton ve Dukes, 1990, s.34).

Elbette ki, arabulucunun, çatışmalara elinde sihirli bir değnekle dokunarak çatışmanın altında yatan nedenleri kökten halletmeye yarayan bir aktör olduğunu iddia etmek makul bir yaklaşım değildir. Ancak, arabuluculuğun bizatihi kendisi çatışmanın barış sürecine dönüştürülmesine yönelik hatırı sayılır bir aktivite olması bakımından başlı başına değerli

görülmektedir. Bu perspektiften yola çıkıldığında mutlak başarılı ya da başarısız arabuluculuk tanımlaması yapmak da zorlaşmaktadır. Yalnızca nispi bir başarı değerlendirmesi yapılabilir ki, bu durum da çatışmanın niteliğine, içeriğine, hangi aşamada olduğuna ve arabulucunun katkısına bağlı olarak değişebilmektedir. Örneğin, arabulucunun niyeti tarafları sürdürülebilir barış üretmeye motive etmek olsa da nihayetinde başarılı olamaması durumunda şiddetin etkisinin geçici süreliğine azaltılması, tarafların krizin yarattığı zikzak eğrileriyle farklı bir öğrenme süreci ile tanışma olanağının oluşması gibi faktörler çatışma döngüsü bağlamında yeni fırsatlar sunmaktadır. Bu bakımdan, başarısız addedilen arabuluculuk girişimleri dahi ilk diyalogun kurulmasına ve güven artırıcı adımların atılmasına katkıda bulunması nedeniyle gelecekte daha nitelikli arabuluculuk olanaklarına kapı açmaktadır. Ki bu durum, arabulucunun nihayetinde başarılı olma ihtimalini de mümkün kılmaktadır. Zira, çözüm üzerinde anlaşmayı teşvik etmesinin yanı sıra, diyalog-müzakere kültürüne katkısı da arabuluculuğun faydalarından birisidir. Sonuç olarak başarılı bir arabuluculuk için bazı temel unsurları bu aşamada sıralamakta yarar vardır;

- Arabulucunun seçiminde çatışmaya uygun karakteri, taraflarla uyumluluğu, çözüme dönük motivasyonu temel kriterler olmalıdır.
- Arabulucunun sürece katılımında tarafların onayı alınmalıdır.
- Mutlak surette tarafsız olmasa da güven duyulan bir aktör olmalıdır.
- Çatışmanın doğasını ve sebeplerini kavramış olması gerekmektedir.
- Arabuluculuk güç kullanımını dışlayan bir yöntem benimsemelidir.
- Arabuluculuğun zamanlaması doğru yapılmalıdır.

Bu özelliklere sahip olması arabulucunun başarı ihtimalini pekâlâ yükselten faktörlerdir. Başarılı arabuluculuk uygulamalarına örnek vermek gerekirse, Filipin hükümeti ile “MILF” (Moro İslami Kurtuluş Cephesi) arasındaki uzlaşma sürecinde Türkiye’nin de içinde yer aldığı “Uluslararası Temas Grubu” kriz anlarında devreye girerek önemli roller üstlenirken, “İHH” (İnsani Yardım Vakfı)’nın da katıldığı Üçüncü Taraf İzleme Ekibi ise tarafların attığı adımların barış anlaşmasına uygunluğunu izleme ve raporlama işlevi görmüştür (Çiçek, 2018). Arabulucunun tarafsız olmasa da güven duyulan bir aktör olmasının uygulamada başarı şansını artırdığı görülmektedir. Kuzey İrlanda barış sürecinde kritik arabuluculuk görevi gören Amerikalı Siyasetçi George Mitchell, İrlanda’da kaldığı süre içinde edindiği kişisel bağlantılar sayesinde Londra, Dublin ve Belfast’taki liderler tarafından bilinen ve güvenilir bir aktör olduğu için tercih edilmiştir ve nihayetinde başarılı bir arabuluculuk görevi icra etmiştir. Keza, 1994-2005 yılları arasında Burundi’de devam eden iç savaştaki

arabuluculuk sürecinde de çatışmayı bilen ve uluslararası prestije sahip eski Tanzanya Devlet Başkanı Julius Nyerere, ardından Güney Afrika Devlet Başkanı Nelson Mandela yönetmiştir, ardından Jacob Zuma devralmıştır (Grieg ve Diehl, 2012, s.93). Onların bu çabaları 20. yüzyılın şiddetli çatışmalarından birinin sona ermesinde önemli rol oynamıştır.

Sonuç

Arabuluculuk; çatışmanın altında yatan nedenlerin belirlenmesi, anlaşmazlıkları yumuşatan yol haritalarının geliştirilmesi, siyasi ve toplumsal atmosferin çözüm için uygun hale getirilmesi, uzlaşmaya giden yolda rehberlik etmesi, müzakerelerin gidişatını etkileyecek olumsuz unsurların sınırlandırılması gibi farklı işlevlere sahip bir uyumsuzluk çözümü yöntemidir. Bilhassa, mutlak zafer ile sonuçlanmayan uzun süreli çatışmalarda tarafların kendi başlarına uzlaşmalarının güç olması nedeniyle hayati bir konuma sahip olmaktadır. Tarafların kesin zafer elde edeceklerine olan inançlarının devam ettiği durumlarda ise arabuluculuğun işlevsel olup olmayacağı hususu tartışmalıdır. Bu tür durumlarda arabuluculuk faaliyeti gerçekleşse dahi, istenilen sonuca matuf olmamaktadır. Örneğin, taraflar, askeri yöntemlere fayda odaklı baktıkları sürece arabuluculuğun başarı şansı düşük gözükmemektedir. Dolayısıyla, arabuluculuğun işlevselliği tarafların ona ihtiyaç duydukları oranda artmaktadır. Arabuluculuğun etkinliği artıran başka bir parametre, tarafların çatışmayı sürdürmelerinin temel çıkarlarını zedelediğini farketmeleri sonucunda rasyonel davranarak yeniden çıkar tanımlamaları yapmalarıdır. Zira, çıkarlar sabit değil, dinamik ve değişkendir. Taraflarca yeniden çıkar tanımlaması yapılmadığı ve güç siyasetindeki ısrara devam edildiği sürece arabuluculuk mekanizmasının işlerliği sorgulanır hale gelmektedir. Çalışma, arabuluculuk için doğru zamanlamanın “koşulların olgunlaşması” perspektifinden ele alınması gerektiğini savunurken, bu perspektifi müzakere öncesi dönemin gelişmesinde ve nihayetinde çatışmaların dönüştürülmesinde bir dönüm noktası olarak kabul etmektedir. Koşulların ne zaman olgunlaşacağı sorunsalı çatışmanın tarihsel arka planı, içeriği ve doğası gibi çatışmaya özgü nitelikler taşımakla birlikte bazı esaslar da içermektedir. Muhakkak ki, çatışmada statükonun aşılabilmesi, siyasi, ekonomik ve beşeri maliyetlerin üstlenilemeyecek boyutlara varması, taraflarda güç siyasetine dayalı yöntemler ile çıkar elde edilmesine yönelik inancın kırılması gibi hususlar “koşulların olgunlaşmasına” ivme kazandırmaktadır. Arabuluculuk, koşullar olgunlaştığı takdirde, hasımlar arasında güven temelli ilişkinin tesis edilmesinde kullanılabileceği gibi kalıcı barışa katkı sağlama görevi de görebilecektir. Öte yandan, arabulucunun dışarıdan müdahil olan yabancı bir unsur olarak algılanması neticesinde çatışmanın altında yatan temel etmenlere nüfuz edemediği iddiaları ise temelsizdir.

Arabuluculuk mekanizması ontolojik olarak zaten çatışmaların dönüştürülmesinde faydalanılan bir enstrümandan ibarettir, bundan fazlası değildir. Arabulucunun çatışmanın dinamizmine nüfuz etme gibi bir işlevi ya da görevi bulunmamaktadır. Arabulucudan sıcak çatışmanın yaşandığı anlarda tarafların birbirleriyle iletişime geçmelerini kolaylaştıran faaliyetler gerçekleştirilmesi, barış sürecine yönelmiş müzakerelerde ise tarafların sürece bağlılıklarının izlenmesini ve denetimini sağlaması beklenmektedir. Bugün dünyanın farklı bölgelerindeki birçok çatışmanın gidişatını ve sonucunu etkileme kapasitesine sahip olması arabuluculuk faaliyetlerinin yaşamsal önemde olduğunu ortaya koymaktadır. Arabulucunun başarılı olma ihtimali ise onun taraflar ile kurduğu ilişkiye, çatışmanın doğasına ve tarihsel seyrine bağlı olarak değişebilmektedir. Her çatışmanın nevi şahsına münhasır tabiatı ve arabulucunun fonksiyonel açıdan ele alınması gerektiği göz önünde bulundurulduğunda, arabuluculuğun işlevselliği çatışmanın içeriği, bileşenleri ve özgün koşulları ile ilintilidir. Ancak bu durum genel-geçer bazı ilkelere ulaşmada bir engel değildir, bazı örneklerde işe yarayan modellerin başka vakalara uyarlanması söz konusu olabilmektedir.

References

- Anadolu Ajansı, “Azerbaycan Cumhurbaşkanı Aliyev: 30 yıl daha bekleyecek vaktimiz yok”, 3 Ekim 2020, Web sitesi için, <https://www.aa.com.tr/tr/azerbaycan-cephe-hatti/azerbaycan-cumhurbaskani-aliyev-30-yil-daha-bekleyecek-vaktimiz-yok/1994132>.
- Ateş, Safiye. “Barış Çalışmalarında Alternatif Bir Güzergah: Sembol ve Sembolizmin Politik Kullanımı”, *International Journal of Kurdish Studies*, Vol. 4 (1), (2018), ss. 269-283.
- Baker, A. James. (1999). “The Road to Madrid”, Crocker, Chester A., Fen Osler Hampson, Pamela R. Aall (Haz./Ed.), *Herding Cats: Multiparty Mediation in a Complex World*, US Institute of Peace Press, ss.183-205.
- Bartoli, Andrea. (1999). “Mediating Peace in Mozambique” Crocker, Chester A., Fen Osler Hampson, Pamela R. Aal (Haz./Ed.), *Herding Cats: Multiparty Mediation in a Complex World*, US Institute of Peace Press, s.245-273.
- BBC News Türkçe Servisi, “Dağlık Karabağ: Azerbaycan ve Ermenistan’ın askeri kapasiteleri ne?” 1 Ekim 2020, Web Sitesi için, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-54368944>.
- Bercovitch, Jacob. ve Scott Sigmund Gartner. (2008). “Is There Method in the Madness of Mediation? Some Lessons for Mediators from Quantitative Studies of Mediation”,

- Bercovitch, Jacob ve Scott Sigmund Gartner (Haz./Ed.), *International Conflict Mediation: New Approaches and Findings*, Routledge, ss.19-42.
- Bercovitch, Jacob. (2009). "Mediation and Conflict Resolution", Bercovitch, Jacob, Victor Kremenyuk, I. William Zartman (Haz./Ed.), *The SAGE Handbook of Conflict Resolution*, SAGE Publications, ss.340-354.
- Bercovitch, Jacob (1992). "The Structures and Diversity of Mediation in International Relations." J. Bercovitch and J. Z. Rubin, (Haz./Ed.), *Mediation in International Relations: Multiple Approaches to Conflict Managements*. New York: St. Martin's Press, ss.6-29.
- Bercovitch, Jacob ve Gerald Schneider, Who Mediates? The Political Economy of International Conflict Management, *Journal of Peace Research*, Vol. 37, No. 2 (Mar., 2000), ss.145-165.
- Bercovitch, Jacob ve Richard Jackson. (2009). *Conflict Resolution in the Twenty-first Century: Principles, Methods and Approaches*, University of Michigan Press, 2009.
- Boulding, Kenneth Ewart. (1978). *Stable Peace*, University of Texas Press.
- Burton, John ve Frank Dukes. (1990). *Conflict: Practices in Management, Settlement & Resolution*, St.Martin's Press.
- Burton, John. (1990). *Conflict: Resolution and Provention*, New York: St. Martin's Press.
- Burton, John W. (1996) *Conflict Resolution: Its Language and Processes*, Inc. Lanham, London: The Scarecrow Press.
- Crocker, Chester A., Fen Osler Hampson ve Pamela R. Aall. (1999). *Herding Cats: Multiparty Mediation in a Complex World*, US Institute of Peace Press.
- Çiçek, Cuma. (2018). *Süreç: Kürt Çatışması ve Çözüm Arayışları*, İstanbul, İletişim Yayınları.
- De Chastelain, John. (1999). "The Good Friday Agreement in Northern Ireland", Crocker, Chester A., Fen Osler Hampson, Pamela R. Aall (Haz./ Ed.), *Herding Cats: Multiparty Mediation in a Complex World*, US Institute of Peace Press, ss.431-468.
- Deutsche Welle, "Mitchell Havlu Attı", 14 Mayıs 2011, Web sitesi için, <http://www.dw.de/mitchell-havlu-att%C4%B1/a-15075919>
- Egeland, Jan. (1999), "The Oslo Accord: Multiparty Facilitation through the Norwegian Channel", Crocker, Chester A., Fen Osler Hampson, Pamela R. Aall (Haz./ Ed.), *Herding Cats: Multiparty Mediation in a Complex World*, US Institute of Peace Press, ss.527-546.

- Greig, J. Michael. (2005). "Stepping into the Fray: When Do Mediators Mediate?", *American Journal of Political Science*, Vol. 49, No. 2 (Nisan), ss.249-266.
- Grieg, J. Michael ve Paul F. Diehl. (2012). *International Mediation*, Cambridge, UK ; Malden, MA : Polity.
- Horowitz, Sara. (2007). "Mediation", Webel, Charles ve Johan Galtung (Haz./Ed.), *Handbook of Peace and Conflict Studies*, London ; New York : Routledge, ss.51-63.
- Itçaina, Xabier. (2011). "The Power of Powerlessness: Religious Actors' Peaceful Mediation in the Basque Conflict", Jacques Faget (Haz./Ed.) *Mediation in Political Conflict, Soft Power or Counter Culture?* Oxford; Portland, Or.: Hart, 2011.ss 65-88.
- Kleiboer, Marieke. (1996). "Understanding Success and Failure of International Mediation", *Journal of Conflict Resolution*, June, vol. 40, no. 2, ss. 360-389.
- Kılavuz, İdir Tunçer. (2017). "Dağlık Karabağ Müzakerelerinin Geleceği", *Avrasya Etüdüleri*, ss.51-78.
- Kurubaş, Erol. 2009. "Etnik Grup-Devlet İlişkilerinin Sorunsallaşması ve Aktör Tutumlarındaki Açmazlar: Türkiye'deki Kürt Sorunu Örneği", *Liberal Düşünce Dergisi*, Cilt, Sayı 50, ss.19-53.
- Lederach, John Paul. (1997). *Peace and Sustainable Reconciliation in Divided Societies*, United States Institute of Peace (USIP), USA.
- Mitchell, Christopher. (2003). "Mediation and the Ending Conflicts" John Darby ve Roger Mac Ginty (Haz./Ed.) *Contemporary Peacemaking: Conflict, Violence and Peace Processes*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire; New York: Palgrave Macmillan.
- Modelski, George. (1964). "International Settlement of Internal War", James Rosenau, (Haz./Ed.), *International Aspects of Civil Strife*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1964, ss.122-153.
- Moore, Christopher W. (2003). *The Mediation Process: Practical Strategies for Resolving Conflict*, San Francisco: Jossey-Bass.
- Oberschall, Anthony. (2007). *Conflict and Peace Building in Divided Societies: Responses to Ethnic Violence*, New York: Routledge.
- Princen, Thomas. (1992). *Intermediaries in International Conflict*, Princeton University Press.
- Richmond, Oliver (1998). "Devious Objectives and the Disputants' View of International Mediation: A Theoretical Framework", *Journal of Peace Research*, Vol. 35, No. 6 (November), ss. 707-722.

- Saunders, H. Harold. (1999). "The Multilevel Peace Process in Tajikistan", Crocker, Chester A., Fen Osler Hampson, Pamela R. Aall (Haz./ Ed.), *Herding Cats: Multiparty Mediation in a Complex World*, US Institute of Peace Press, ss. 159-179.
- Skjelsbæk, Kjell. (1991). "The UN Secretary-General and the Mediation of International Disputes", *Journal of Peace Research*, Vol. 28, No. 1, Special Issue on International Mediation, Şubat, ss. 99-105.
- Sinkaya, Bayram. (2010). "İran'ın Nükleer Programı Karşısında Türkiye'nin Tutumu ve Uranyum Takası Mutabakatı", *Ortadoğu Analiz*, Cilt 2, Sayı 18, ss.66-79.
- Touval, Saadia. (1982). *The Peace Brokers: Mediators in the Arab-Israeli Conflict 1948–1979*, Princeton: Princeton University Press.
- Wallensteen, Peter. (2012). *Understanding Conflict Resolution*, SAGE publications.
- Wehr, Paul ve John Paul Lederach. (1991). "Mediating Conflict in Central America", *Journal of Peace Research*, 28 (1), ss. 85-98.
- Wilkenfeld, Jonathan, Kathleen J. Young, David M. Quinn ve Victor Asal. (2005). *Mediating International Crises*, Routledge.
- Yarrow, C.H. Mike. (1978). *Quaker Experiences in International Conciliation*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Young, R. Oran. (1967). *The intermediaries: Third Parties in International Crises*, Princeton University Press.
- Zartman, I. William. (1989), "Prenegotiations: Phases and Functions", Stein, J.G. (Haz./Ed.), *Getting to the Table: The Process of International Pre-negotiation*, London: The John Hopkins University Press, ss. 1-17.
- Zartman, I. William. (2001). "The Timing of Peace Initiatives: Hurting Stalemates and Ripe Moments", *The Global Review of Ethnopolitics*, Vol. 1, no. 1, September, ss.8-18.